

Cazimir Jagiełłończyk (1427-1492) a tras concluzia corespunzătoare din soarta fratelui său, astfel încât s-a mulțumit să domnească la el acasă. Ajungând prin succesiune rege al Lituaniei în 1440, el dispunea de resurse de putere proprii cu ajutorul cărora a putut să submineze poziția vicleanului episcop de Cracovia și a baronilor polonezi. Și-a găsit o mulțime de aliați printre nobilii de rang inferior și clerul de jos mai tânăr și mai ambițios. Ca mulți dintre contemporanii săi din alte părți ale Europei – Ludovic al XI-lea în Franța, Henric al VII-lea în Anglia sau Ferdinand și Isabela în Spania –, el s-a străduit să construiască o grupare națională la Curte care să se poată opune drepturilor de proprietate ale clerului și nesupunerii notorii a nobililor de rang înalt. Eforturile sale au fost suține prin războiul cu Ordinul Teuton din 1454-1466 și răsplătite prin cucerirea Prusiei Regale, a regiunilor Oświęcim (1454), Rawa și Bełz (1462) și Sochaczew (1476). În ultimul sfert al secolului ajunsese să fie perceput ca „Părinte al Europei Centrale”. Din luptele dinastice dintre Jagiełłoni, Casa de Luxemburg și Casa de Anjou, Jagiełłonii erau cei care ieșeau triumfători – un concurent inevitabil, dar și o contrapondere a prezenței amenințătoare a Habsburgilor în Austria. Fiul său cel mai mare, Władysław (1456-1516), a fost ales rege al Boemiei în 1471, iar în 1490, rege al Ungariei; al doilea fiu, Kazimierz, căruia i-a fost oferit odată tronul Ungariei de către un grup de rebeli maghiari, a murit în 1483 și a fost sanctificat; ceilalți trei fii – Jan Olbracht (Jan Albert), Aleksander și Sigismund s-au succedat pe rând la tronul Poloniei; cel de-al șaselea fiu, Ferdinand (1468-1503), a devenit cardinal; fiica, Zofia, s-a căsătorit cu fratele electorului de Brandenburg și a fost mama lui Albrecht von Hohenzollern, ultimul Mare Maestru al Ordinului Teuton. Educația acestor copii a fost încredințată istoricului Jan Długosz, fost secretar al episcopului Oleśnicki și canonic al Cracoviei. Alături de Ostroróg, Weit Stoss (Wit Stwosz), pictorul și sculptorul de la Nürnberg, Filippo Buonacorsi, un poet și diplomat de la San Gimignano, și arhiepiscopul Grigorie de Sanok (1407-1477), al cărui palat de la Dunajów lângă Liov atrăgea unul dintre cercurile umaniste de marcă ale Europei, Długosz aparținea unei galaxii de giganți intelectuali care au transformat lumea jagiełłonă într-un centru de importanță internațională. După cum le-a spus bătrânul rege fiilor săi, „Voi aveți doi tați – pe mine și pe părintele Jan” – un comentariu potrivit al fericitei coincidențe a puterii politice și realizărilor în domeniul cultural. La moartea regelui, pe 7 iunie 1492, mulți aveau să-l jelească, pe bună dreptate. (Vezi harta 9.)

Jan Olbracht (1459-1501) nu a avut o soartă de invidiat. Nu era ușor pentru un bărbat de vârstă medie să calce pe urmele unui asemenea tată, nici să-i ofere sprijin fratelui său Aleksander în eșecurile sale din Lituania. Atât Marele Cnezat al Moscovei, în afara granițelor țării, cât și magnații din interiorul lor așteptaseră răbdători moartea bătrânului rege, pentru a putea declanșa atacul bine calculat asupra fiilor lui. Jan Olbracht și-a căutat un refugiu în concesiile irecuperabile făcute nobililor, în special la faimosul Seim de la Piotrków din 1496, și în expediția dusă cu îngâmfare în Moldova în 1497. Dacă nu ar fi fost mărirea fortificație Barbakan construită la Cracovia în cadrul pregătirilor militare, această ultimă aventură ar fi fost cu totul dată uitării.

Harta 9. Teritoriile Jagiellonilor (cca 1500)

Aleksander (1461-1506) nu a avut nici el parte de o soartă mai bună. Ca mare duce al Lituaniei din 1492, el era ținta preferată a intrigilor dinspre Marele Cnezat al Moscovei. După căsătoria cu Helena, fiică a lui Ivan al III-lea, conform planului Consiliului său, ce intenționa în acest mod să înfrâneze impulsurile primului cneaz al Moscovei, care se proclamase „domn al întregii Rusii”, el a căzut mai întâi victimă a revoluției din țară, apoi atacului din afară. Faptul că soția lui era de confesiune ortodoxă a devenit un pretext pentru diverse acuzații fabricate despre persecuții religioase. Boierii săi erau îndepărtați de el fie cu amenințări, fie cu mită, fie prin lingușiri. Protestele regelui au fost interpretate ca semne de slăbiciune. În mai 1500, rușii au trecut la atac; pe 14 iulie, pe malul râului Vedroșa i-au zdrobit pe lituanieni, luându-l captiv pe conducătorul lor, principele Ostrogski. Aliații din Crimeea ai rușilor au năvălit pe teritoriul polonez și au traversat Vistula, luând peste 50.000 de prizonieri. Briańsk, Nowogród Siewierski, Wiaźma, Toropiec și Dorohobuż au fost ocupate. În 1501, alte forțe lituaniene au fost făcute una cu pământul lângă Mścislaw; o forță auxiliară teutonă, sub conducerea lui von Plattenberg, a fost zdrobită la Helmet. În 1502, Hoarda de Aur, pe vremuri puternică, a fost risipită

pentru totdeauna. În 1503, într-o scrisoare deschisă, Helena Ivanovna i-a luat în mod public apărarea soțului ei, denunțând minciunile și violențele tatălui. Nu a avut nici un efect. S-a semnat un armistițiu pe șase ani, în care toate cuceririle lui Ivan rămâneau intacte. Războiul avea să continue, cu întreruperi, până în 1537. În Polonia, Aleksander era la fel de puternic ca o frunză în vânt. Pe 25 octombrie 1501, înainte de încoronare, a semnat un document în care senatorii regatului se pusese de acord la Mielnik cu membrii Consiliului lituanian, arogându-și puteri constituționale extinse. Acest act nu a fost niciodată pus în aplicare. În 1504, pretențiile Senatului au fost atacate vehement de arhiepiscopul Łaski, în fruntea unei grupări disidente de nobili care cereau un singur om să ocupe mai multe funcții înalte în stat. S-au auzit și voci care au cerut restituirea tuturor pământurilor Coroanei, date în arendă senatorilor, sau „executarea” tuturor legilor legate de privilegiile nobilimii. Acesta a fost începutul așa-zisei „Mișcări Executorii”, care avea să joace un rol important în politica poloneză din următorii șaiszeci de ani. În 1505, la Seimul de la Radom, regele a retras concesiile făcute anterior Senatului, acceptând cererile Camerei Inferioare (*Izba poselska* – „camera trimișilor” sau a „deputaților”). Constituția *Nihil novi* a stabilit principiul ca „nimic nou”, nici o lege sau impozit să nu poată fi introduse fără acordul întregii nobilimi.

Zygmunt I Stary (Sigismund cel Bătrân) (1467-1548) și-a primit porecla către sfârșitul vieții. La începutul domniei sale, când nu avea nici 40 de ani, a adus un nou stil și suflu sorții incerte a fratelui său. Fiindcă domnise în Silezia în numele fratelui său mai mare, Vladislav, era obișnuit să guverneze; în plus, petrecuse câțiva ani la curtea de la Buda, căpătând de la o vârstă fragedă gustul pentru patronajul artelor. Cu mult înainte de cea de-a doua căsătorie a sa, cu Bona Sforza în 1518, el adusese numeroși italieni la Cracovia și era interesat de arhitectură și muzică. Ca viziune politică, era un conservator hotărât, preferând să se bazeze pe magnații Senatului și pedepsindu-i cu severitate atât pe rebeli, cât și pe eretici. În chestiuni externe, el a optat pentru o deschidere față de Habsburgi. Această nouă linie politică a fost definitivată la Congresul de la Viena din 1515, unde a fost semnat un dublu contract de căsătorie. Tânărul Ludovic Jagiełlon (Ludwik Jagiełłoński), rege al Ungariei și Boemiei, avea să se căsătorească cu Maria, fiica împăratului; iar fiul împăratului, Ferdinand, o va lua de soție pe Anna Jagiełlonka. Aranjamentul acesta prezenta clare avantaje pentru Jagiełloni. Elimina pricina unor potențiale conflicte legate de Ungaria sau Boemia, înlăturând totodată amenințarea unei apropieri între Austria, Moscova și Ordinul Teuton. Lui Sigismund îi lăsa libertatea să-și aducă bătăliile la est și la nord fără să se teamă de o intervenție din vest. Pe de altă parte însă, această mișcare avea și ea riscul ei. Dacă tânărului Ludovic supraviețuia, atunci moștenirea Jagiełlonilor se păstra; dacă însă murea, aceasta trecea în mâinile rudelor lui din Casa de Habsburg. La început, lucrurile au mers bine. Sigismund ținea Marele Cnezat al Moscovei departe de granițele Ordinului Teuton. Însă inițiativa reală în Europa Centrală depășea sfera lui de influență. Otomanii lui Suleiman Magnificul deja porniseră la atac. În 1521 au cucerit Belgradul; în 1522, Rodosul; în 1526, Buda. În 1529, Viena era sub asalt. Cel mai rău lucru dintre toate, din perspectiva lui Sigismund, era că Ludovic Jagiełlon murise în bătălia de la Mohács,

fără a lăsa în urmă un moștenitor. Regatul său boemian trecea fără discuție în mâinile lui Ferdinand de Habsburg; regatul său ungar a fost transformat într-un câmp de bătălie revendicat de Habsburgi, otomani și nobilii unguri sub conducerea lui Jan Szapolyai. Întreaga Europă Centrală era în fierbere, iar partea jagiellonă a moștenirii ei se micșorase considerabil.

Războaiele purtate de Sigismund au fost în mare parte determinate de împrejurările epocii. Agresiunea Marelui Cnezat al Moscovei, îndreptată într-o primă fază doar împotriva Lituaniei, viza acum și Polonia. În 1507-1508, același Michał Gliński care se făcuse remarcat în slujba lui Aleksander se afla acum în fruntea unei revolte la Wilno. Sigismund, venit direct de la încoronarea sa de la Cracovia, l-a gonit pe Gliński în exil și a respins forțele muscalilor care îi săriseră în ajutor. Replica țarului a venit în 1512, și țarul și-a susținut atacurile tenace vreme de zece ani. Ocupația orașului Smolensk costa în fiecare an viețile a 10.000 de oameni; numai după o bătălie lângă Orșa, pe 8 septembrie 1514, principele Ostrogski a numărat 30.000 de cadavre de soldați ruși, printre care 1.500 de boieri. Cu toate acestea, muscalii nu cedau. Ca întotdeauna, deviza lor era: *U nas mnogo ludiei* („Noi avem mulți oameni”). Gliński a luat Smolenskul prin trădare și l-a apărut. A treia campanie, din 1534-1537, inițiată de Sigismund în timpul minoratului lui Ivan cel Groaznic, nu a fost nici ea decisivă; s-a încheiat cu un al treilea armistițiu.

Tot acest conflict cu Moscova s-a aflat și la baza ultimului mare război teuton. Albrecht von Hohenzollern fusese convins de țar să solicite niște modificări ale Tratatului de la Torun din 1466; iar în 1519, micile altercații de la hotare s-au transformat deodată în război. Königsberg a fost atacat, iar Marele Maestru a scăpat de o umilitoare capitulare numai datorită sosirii la timp a unor trupe de mercenari danezi și germani. Însă armistițiul din 1521 a coincis cu începutul Reformei protestante. De-a lungul a numai câteva luni, Marele Maestru a fost martor al decimării rândurilor Ordinului său catolic de cruciați prin convertiri în masă la luteranism. Armata lui s-a evaporat pur și simplu. În 1525, pentru a se salva, el l-a implorat pe Sigismund să transforme Prusia într-un fief secular al Regatului Poloniei și să accepte candidatura lui ca duce ereditar al acestui fief. Prima confirmare a vasalității Prusiei a avut loc pe 10 aprilie 1525 în Piața Centrală din Cracovia. De atunci, Albrecht von Hohenzollern avea să rămână un supus loial al Poloniei și un participant activ în viața politică a țării*.

* Cu toate că se presupune cel mai adesea că Ordinul Teuton a dispărut după laicizarea Prusiei în 1525 și a Livoniei în 1561, el a supraviețuit până în zilele noastre. În 1527, puținii cavaleri catolici care nu au părăsit Prusia pentru a pleca în Livonia s-au stabilit la Marienthal (Mergentheim) în Württemberg și l-au ales pe primul dintr-o nouă și neîntreruptă serie de Mari Maeștri – Walter von Cronberg. După aceea, din vremea arhiducelui Maximilian de Austria, rege titular al Poloniei, care a fost Mare Maestru din 1595 până în 1618, Ordinul a intrat treptat în sfera de influență a Habsburgilor; în final, sediul lor a fost transferat la Viena. În multe locuri din Germania și Austria au fost înființate centre de comandă. Și azi mai pot fi văzute mărturiile arhitectonice impresionante ale activității Ordinului: printre altele, la Mergentheim, la Marburg și la Rykhoven în Belgia. Marele Maestru din zilele noastre, Dom Ildefons Pauler, locuiește la Viena pe Singerstrasse 7 – în casa în care a locuit odată

Între timp, la granița de sud-est aveau loc tulburări neîncetate. Dificultățile cu care Jagiellonii se confruntau în Marele Cnezat al Moscovei și Prusia au fost interpretate de supușii otomanilor ca un drept de a jefui teritoriile poloneze. Deja din 1412, marele duce Witold începuse să construiască un lanț de fortărețe pe malul drept al Niprului, amplasând acolo garnizoane de mercenari tătari cunoscuți sub numele de *Kazak* sau „aventurieri liberi”. Aceste comunități de graniță au atras un număr tot mai mare de iobagi slavi fugari și de oameni în afara legii, formând nucleul așezărilor cazace de mai târziu. Dar cazacii au adoptat repede stilul de viață prădător al tătarilor, și pe la sfârșitul secolului al XV-lea ajunseseră să facă ei înșiși incursiuni în Polonia pentru a jefui. În 1498 au ajuns la Jarosław, la vest de Liov, iar în 1502, la cotitura Vistulei aproape de Sandomierz. Aceste amenințări trebuiau să fie contracarate de *obrona potoczna*. Însă nici cazacii, nici tătarii nu puteau fi convinși să își schimbe comportamentul pentru o perioadă mai lungă. Mai mult, după mai bine de un secol de vasalitate față de regele Poloniei, domnii Moldovei au preferat să-și declare vasalitatea față de Poarta Otomană. În 1497, Ștefan cel Mare al Moldovei a respins expediția disciplinară poloneză la Kozin în Bucovina, introducând astfel încă un element de nesiguranță în politica și așa destul de confuză din regiune. În următorii treizeci de ani, Moldova și-a realizat propriile ambiții, făcând diverse incursiuni pe linia de expansiune a otomanilor în bazinul Dunării, astfel încât o confruntare violentă cu polonezii devenea iminentă. În anul 1529, în numele sultanului – dar fără permisiunea acestuia –, domnitorul Moldovei, Petru Rareș, a atacat regiunea de graniță Pocuția (Pokucie). Acolo, pe malurile Nistrului, la Obertyn, pe 22 august 1531, Rareș s-a confruntat cu hatmanul Jan Tarnowski, care avea o forță relativ mică, de 6.000 de oameni. Atacurile furibunde ale armatei moldovene, care număra aproximativ 17.000 de călăreți, au eșuat de fiecare dată, nereușind să spargă *taborul*, fortul mobil al polonezilor; până când la sfârșitul zilei garnizoana poloneză a atacat, gonindu-i pe adversari de pe câmpul de luptă. A fost o victorie clasică – triumful combinat al unei tactici bine gândite și al *obrona potoczna*. Zece ani mai târziu, când domnitorul ghinionist avea să fie detronat la porunca sultanului otoman, înlăturarea lui a fost declarată o meritată pedeapsă pentru cineva care „l-a tulburat pe cel mai bun prieten al Porții, regele Poloniei”.

Sigismund al II-lea August (Zygmunt August, 1520-1572) a fost educat pentru a fi rege încă din leagănul său aurit. În 1529, el a fost ales formal la tronul polonez din dorința tatălui său și a început să conducă sub supravegherea acestuia ca mare duce în Lituania. Astfel, vreme de aproape douăzeci de ani, au fost doi regi Sigismund – „cel Bătrân”, la Cracovia, și „August cel Tânăr”, la Wilno. Contrastul era izbitor. În ciuda manierelor regale și a unei educații cosmopolite, Sigismund al II-lea era total lipsit de ambiția de a se impune a unui principe renascentist tipic. Caracterul său era temperat, iar în anii de mai târziu, vădit melancolic. Nu era deloc

Mozart – și comandă trei provincii cu centrele la Passau, Freisag și Lana în Italia. În ciuda legendei romantice care a inspirat în 1813 înființarea Ordinului Crucii de Fier în Prusia – și mai târziu, în scrierile lui Alfred Rosenberg, unele dintre fanteziile exagerate ale ideologiei naziste –, Ordinul Teuton modern s-a limitat la acțiuni religioase și caritabile practice, rămânând un instrument loial al Vaticanului în Europa Centrală, în ciuda obscurității sale.

un înțelept rupt de realitate, însă își administra teritoriul cu o grație și o relaxare la limita nonșalanței. Îl interesau toate mișcările progresiste ale epocii, de la teologia protestantă până la politica „executorie” și, după cum era de așteptat, le lua partea celor mai slabi, care luptau contra privilegiilor episcopilor și marii nobilimi. Însă nu tolera violența sau părtinirea, refuzând categoric să se implice în disputele religioase ale vremii. Renumita sa afirmație cum că el este „rege al oamenilor, și nu al conștiințelor lor” completa într-un fel remarca tatălui său către învățatul doctor Eck : „Sire, permiteți-mi să fiu rege și al oilor albe, și al celor negre”. Viața sa personală se desfășura sub privirile opiniei publice, lucru care i-a produs o profundă durere. Mama lui, Bona Sforza, care acumulasă o influență politică considerabilă în ultimii ani de viață ai bătrânului rege Sigismund, a recurs la cele mai disperate tactici ale scorpiei renascentiste tipice. În 1545, ea a otrăvit atmosfera primei căsnicii a fiului, otrăvind-o apoi la propriu pe soția lui abandonată. În 1547 a fost ofensată de căsătoria secretă a fiului cu văduva Barbara Radziwiłł, fiica hatmanului lituanian, și există suspiciuni cum că ar fi otrăvit-o și pe aceasta. În 1556, Bona Sforza a fugit în sudul Italiei, în ducatele ei de origine – Bari și Rossano –, luând cu sine 430.000 de ducați de aur, plus bijuterii din tezaurul regal. Acești „bani napoletani”, împrumutați regelui Spaniei, au constituit un obiect de dispută până în secolul al XVIII-lea. Totuși, Sigismund nu s-a bucurat de înțelegere nici din partea Seimului. Era un parlamentar înnăscut și a trecut peste multe ofense în speranța unei reconcilieri. Când propriii lui adepți s-au plâns cu amărăciune de modul cum domeniile Coroanei erau încă date în schimbul unor favoruri și garanții, se spune că ar fi replicat ridicând din umeri, încurcat că a trebuit să le ipotecheze, fiindcă nu avea ce să mănânce. Însă niciodată nu le-a iertat supușilor săi faptul că s-au amestecat în iubirea sa pentru frumoasa Barbara. La Seimul din 1548, primul de sub domnia lui, el a fost supus unui interogatoriu matrimonial detaliat, Senatul propunându-i să aranjeze un divorț :

Regele : [...] Fiecare are dreptul să-și aleagă soția, iară nu altcineva să i-o aleagă. Și eu mi-am ales-o, după cum e legea lui Dumnezeu, iar acum nu se cuvine s-o părăsesc, căci nu aș putea să fac un asemenea lucru fără a-mi împovăra conștiința. [...] În zadar a ne sfădi acum despre lucruri care nu se pot desface și pentru care nu există o pricină îndreptățită să se desfacă.

Arhiepiscopul : Milostive rege, s-ar putea găsi pricini îndeajuns de îndreptățite ca să se poată desface.

Regele : Ar putea cineva cu o conștiință încăpătoare, dar eu nu.

Trimisul Piotr Boratyński : [...] dar Măria Ta, cu mila Voastră amintesc că ați binevoit a umili nu doar poziția persoanei Voastre regale, dar și a supușilor Voștri luându-vă de soție o supusă, și cu osebire dintr-o asemenea familie și dintr-un asemenea norod care abia de o sută cincizeci de ani *ex summa et inculta barbarie* au primit credința creștină adevărată, și tot în acel veac tânăr abia de la noi polonezii au primit rangul de cavaleri și blazoanele⁶.

Sigismund a suportat aceste insulte. Apoi Seimul, după ce mai înainte refuzase plata impozitelor anuale pe un an, a cedat. Barbara a fost încoronată. Însă când, la scurtă vreme după aceea, regina a murit, regele a rămas neconsolat. Cea de-a treia